

15-Sadri Ertem'in *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* adlı hikâyesini toprak etiği bağlamında okumak

Özge AKSOY SERDAROĐLU¹

APA: Aksoy Serdaroğlu, Ö. (2020). Sadri Ertem'in *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* adlı hikâyesini toprak etiği bağlamında okumak. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 191-198. DOI: 10.29000/rumelide.821819.

Öz

Sürekli artan insan nüfusu ve insan merkezli, tüketim odaklı ekonomi yaklaşımlarının yarattığı endüstrilerin doğada oluşturduğu tahribat, gezegenin sürdürülebilirliğini zedeleyerek doğanın geleceğini tehdit etmektedir. Son yıllarda küresel ısınma ve iklim değişikliğinin tehlikeli etkileri hissedilmeye başlamış, küresel iklim krizinin endişe verici boyutlara ulaştığının işaretlerini vermiştir. Ekolojik kriz, edebiyat araştırmalarında doğanın geleceğini sorgulama ve koruma odaklı tepkileri artırmış, bu tepkilerin niteliğini geliştirmiştir. Bu noktada "çevreci eleştiri" başlığı altında sürdürülen akademik çalışmalar, doğa hakkını ortaya koyan, savunan ve pekiştiren, insanı doğaya yönelik ciddi bir sorumluluk duymaya iten, gezegen merkezli bir yaklaşımı savunmaktadır. Yirminciyüzyılın en etkili düşünürlerden biri olan Amerikalı doğa korumacı ekolog, eğitimci ve doğa yazarı Aldo Leopold tarafından 1949 yılında ortaya atılan "toprak etiği" kavramına göre insan, insan merkezli yönelimlerin tersine, "toprak piramidi"nin diğer katmanları gibi sade bir üye olarak yeniden tanımlanır. Bu yazının amacı, yeni Türk edebiyatı tarihinde yirminci yüzyılda toplumsal sorunlara odaklanan öykü ve romanlarıyla tanınan Sadri Ertem (1898-1943)'in *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* (1933) adlı hikâyesini toprak etiği bağlamında çevreci bir bakış açısıyla değerlendirmek ve söz konusu hikâyedeki ekolojik işlevsel boyutu ortaya çıkarmaktır. *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*'daki insan ve kapital merkezli endişeler yüzünden yoğun bir tahribata maruz kalan, bozulan toprak imgesi, toprağın ekosistemin diğer öğeleriyle arasındaki yaşamsal işlev ve ilişkilerine etkileri söz konusu etik yaklaşım ışığında tartışmaya açılacaktır.

Anahtar kelimeler: Toprak etiği, çevreci eleştiri, Sadri Ertem, *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*

Reading Sadri Ertem's story named *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* in the context of land ethic

Abstract

The destruction of nature caused by an ever-increasing human population and the industries produced by human-centered, consumption-oriented economical approaches threaten the future of nature by damaging the sustainability of the planet. In recent years, the dangerous effects of global warming and climate change have begun to be felt; disasters such as floods and erosions have signaled that the global climate crisis has reached alarming proportions. The ecological crisis has increased the responses focused on questioning and protecting the future of nature in literary studies while at the same time improving the quality of these reactions. At this point, academic studies conducted under the heading of "ecocriticism" advocate a planet-centered approach that reveals, defends and reinforces the right to nature, and pushes people to take serious responsibility

¹ Arş. Gör., Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Ankara, Türkiye), oaksoy@baskent.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9567-2739 [Makale kayıt tarihi: 11.09.2020-kabul tarihi: 20.11.2020; DOI: 10.29000/rumelide.821819]

towards nature. According to the concept of "land ethic" introduced in 1949 by the American conservationist ecologist, educator and naturalist Aldo Leopold, who is one of the most influential thinkers of the twentieth century, human beings are completely different from anthropocentric orientations, redefined by Leopold as a simple member like the other layers of the "land pyramid. The aim of this article is to evaluate *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* (1933) –a short story by Sadri Ertem (1898-1943), known for his stories and novels focusing on social problems in the twentieth century in the history of new Turkish literature, with an environmentalist perspective in the context of land ethic and to reveal its ecological functional dimension. In the story, the image of the land that has been subjected to intense destruction due to human and capital-centered concerns and consequently lost its vital functions and relations with other elements of the ecosystem will be discussed in the light of the ethical approach in question.

Keywords: Land ethic, ecocriticism, Sadri Ertem, *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*

Giriş

Doğa ve insan arasındaki ilişki, dünya tarihinin başlangıcında çevreye kesin bir uyumla açıklanıyordu. “Kültürel evrimin, önceliği biyolojik evrimin elinden almasıyla, en kesin ve özel anlamda insanın tarihi başlamış oldu” (McNeill, 2008: 26). Zamanla doğaya yönelik yükümlülüklerini unutup ihtiyacından daha fazlasını üretmeye programlanan insan türü, doğa ile kurduğu organik ilişkiyi daha çok tüketerek mekanikleştirmeye başladı ve insan, doğaya yabancılaştı. Modernizmin her alanda ilerlemeyi öncelemesinin imkân sağladığı endüstriyel eğilimler, söz konusu yabancılaşmanın altında yatan nedenlerden belki de en güçlüsüdür. Öyle ki Fritjof Capra, organikten mekaniğe doğru değişen bu paradigmanın kültür ve bilime yansımaları, modernizmin temel başlıklarından “rasyonel düşünce” ve “bilimsel bilgi” ile ilişkilendirir, “zihin ve beden arasındaki ayrım”ı ise “kartezyen dünya görüşü”² olarak söz konusu mekanikleşen yönün karakteristiği şeklinde ortaya koyar (Capra, 1992: 37-38). Bu bağlamda, gezegenin geleceği, özellikle son yirmi yılda, çevresel krizin daha da ciddi boyutlara taşıdığı tahribat yüzünden oldukça karanlık görünmektedir. Bu karanlık manzara, doğaya insan türünün tek başına verdiği zararların olumsuz bir panoramasıdır. İnsanın sadece kendi yarar ve çıkarlarını gözetip doğayı karşısına alarak geliştirdiği tüm felsefi, siyasi, ekonomik, hukuki ve kültürel yaklaşımlar, doğayı baskı altında tutup edilgen kılmıştır. Yine Fritjof Capra’nın sözleriyle açıklanırsa doğa ve insan arasındaki yabancılaşmanın itici gücü, “rasyonel zihnin varlığı”ndan ve onun “doğrusal” olmasından kaynaklanır. “Doğrusal-olmayan sistemlerin sezgisinden doğan ekolojik bilinçlilik” ile beraber yol alan alternatif bir “rasyonel bilgi”, gezegenimizin geleceği adına bu hoyrat güce karşı koyarak zorunlu bir umudun kamçısı olabilir (Capra, 1992: 39-40).

İnsan, doğaya uyguladığı baskıyı, kendi türü açısından bir hak ya da ayrıcalık olarak görme eğilimi içinde olduğu için bencil yaklaşımlarını üretir. Çevre tarihi, felsefesi ve etiği bu yıkıcı süreci meydana getiren birikimi, akılcılığın gelişimi, insanın zamanla gezegenin tek efendisi/sahibi/maliki/öznesi konumuna yükselmesi ve sermayenin doğanın düşmanı olmasıyla açıklar (Ünder 1996, Kovel 2005, Des Jardins 2006, Ponting 2008).

² Genel ve çok kısa bir çerçeve içinde açıklanırsa, bireyin (zihin ve beden olarak) değil de yalnızca “zihin” bakımından değerlendirilmesi felsefesine dayanan bu görüş, Descartes’ın ünlü “düşünüyorum, o halde varım” sözlerinin akılcılık temelinde geliştirilmesidir. Böylelikle insan, zihin ve beden karşıtlığı içinde mekanik bir sömürü aracı olarak düşünülmeğe başlanmıştır.

“Çevreci eleştiri”³ başlığı altında sürdürölen akademik çalışmalar, yukarıda kısaca özetlenen insan merkezli bakış açasının doğaya karşı vahşi ölçüt ve girişimlerine alternatif olarak doğa hakkını vurgulayan, önceleyen ve pekiştiren, doğa karşısında insanı sorumluluk duymaya iten, doğanın çıkarlarını tartışan, ekosistemi oluşturan ögeler arasındaki yaşamsal bağı bilen ve evrimsel farkındalığa dayanan bütöncöl bir yaklaşımı önemser. Edebiyat, bu yolla, alışılmış insan merkezci yönelimlerin köktenci bir biçimde sorgulanmasını sağlayarak, okurun imgelem ve düşünce pratiğinde insan türü olarak sadece bir parçası olduğu, daha fazlası olmadığı doğanın geleceğini gözeten çevresel bir “sorumluluk duygusu” (Özdađ, 2014: 7) filizlendirmeye çalışır. Okurun doğaya yabancılaşmasına yol ačan insan merkezci eğilimlerini temelden sarsmayı, törpölemeyi, insan ve doğa ilişkisinde, insanın çıkarıcı bir kontrol mekanizması niteliğindeki öznenen farklı olarak hatta tam aksine doğanın bir parçası olduğu gerçeğini ortaya koymayı sağlayacak sorular çerçevesinde, çevre merkezli bir dönüşüm süreci başlatır. Okur ve doğa iletişiminin yeniden kurulması ve okurun doğa ile arasındaki yabancılaşmanın ortadan kaldırılması sağlanabilir. Bu noktada çevreci eleştiri, “(...) doğaya yüklenen anlamları, bu anlamların oluşturduğu düşünce kalıplarını, nehirlerin, denizlerin, toprak, bitki ve hayvan türlerinin insan kültürlerini nasıl şekillendirdiğini, dilin nasıl kullanıldığını, çevre sorunlarına nasıl yaklaşıldığını, metin içindeki değer yargılarını ve benlik kavramlarını” inceler (Oppermann 2012:25).

Çevreci boyutlara sahip bir metin, insan türünün doğanın karşısında değil yanında olmasının zorunlu olduğunu ve büyük ekolojik sürecin de bunu gerektirdiğini okura duyumsatabilir. Ekolojik bilgi, edebiyatın duyum gücü etrafında yeniden yeşererek okurun zihninde çevre merkezli bir farkındalık ağacına dönüşerek kök salabilir. Çevreci eleştiri açasından doğanın içsel değerini doğanın insan türü gibi konuşma yetisi bulunmayan fakat ekolojik süreçte, insan türünden daha büyük etkiye sahip diğer biyolojik toplulukları da ortaya koyabilir.⁴ Edebiyat, ekolojik türler arasında herhangi bir ekolojik tür hiyerarşisi yaratılmasına izin vermeyen eşitlikçi bir yazınsal dil önerir ve edebi yapıtlarda bu dilin peşine düşer.

Çevreci eleştirmen doğa kavramını basit bir dekor olarak düşünmenin ötesinde yer alacak ekolojik bilgi ve bilince sahip olmalıdır. Edebiyat, “ekolojik restorasyon” mesajı veren metinlerden aldığı güçle (Özdağ, 2014: 121) çevresel krizi engelleyebilir. Okurun belleğinde doğayı öncelemeye dair toprağa yönelik yeşil merkezli yeni bir bağlılık fikri uyandırabilir. Metinde geçen yöreler, sulak alanlar, ormanlar, dağlar ve diğer birimleriyle birlikte mekânın ekolojik ve evrimsel tarihiyle ilgili veriler barındıran bir arka plan yer almalıdır. Flora (bitki topluluğu) ve faunanın (hayvan topluluğu) sürdürölebilir geleceğini, edebiyatın duyum gücü perspektifini genişleterek güvence altına almak mümkündür Edebiyat, zihinlerde kalıplaşan sorgulanmamış insan merkezci yönelimleri vurgulanan bu bilgilerle temelinden sarsabilir. Ekolojik ve biyolojik süreçleri barındıran, yaban hayatın dinamiklerini vurgulayan, evrimsel değişimlere değinen, çevresel kıyıma maruz kalmış alanların yenilenmesine katkı sağlayabilecek iletiler veren, flora ve fauna bilgisi sunan ve doğanın insan olmayan varlıklarının içsel değerlerini anlatan edebiyat metinleriyle buluşan okurların yaşayacağı dönüşüm, okurları çevrenin geleceğini korumaya dair daha duyarlı hale getirebilir ve harekete Böylelikle, gezegenin geleceğinin

³ Çevreci eleştirinin kavramsal arka planı ve tarihi süreçlerini irdeleyen birincil kaynaklara örnek olarak editörlüğünü Cheryl Glotfelty ile Harold Fromm'un yaptığı *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* (1996) adlı yirmi beş makaleden oluşan seçkiden söz edilebilir.

⁴ Bakınız: Gökalp Alpaslan, G. (2014). “Cengiz Aytmatov'un Dişi Kurdun Rüyalari, Elveda Gülsarı ve Ebedi Gelin: Dağlar Yıkıldığı Zaman Romanlarında Hayvan Zihni”. TÜBAR. Cilt: XXXVI. Sayfa: 11-26. Dönmez Ağın. B. (2012). “Ekoeleştiri ve Hayvan Çalışmaları: Avatar, Madagaskar 2: Afrika'ya Kaçıs Filmlerinde Doğa ve Hayvan Temsilleri”. Opperman, S. (2012). (Ed.). *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınları.

insan merkezli çevresel buhrandan kurtulması, yine, insan eliyle mümkün olabilir. İnsan kendi eliyle yarattığı ekolojik krize çözümün bir parçası olarak bu noktada çare bulabilir.

1. Toprak etiği nedir?

Aldo Leopold, 1949 yılında iki büyük dünya savaşının hemen ardından yaşanan yeni kaotik süreçte, ekolojik tahribatı durdurmak için, zorunlu bir üçüncü ekosistem merkezli değerler dizgesinin, yeni bir toprak etiğinin olmayan varlığını sorgulamıştır. Döneminde öncü ve devrimci bir bakış açısı üretmiş, oldukça etkin ve ufuk açıcı bir isim olarak sesini duyurmuştur. Ufuk Özdağ, Edebiyat ve Toprak Etiği Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce başlıklı çalışmasının son bölümünde yirminci yüzyılın söz konusu etkin çevreci düşünür, yazar ve eylemcilerinden Aldo Leopold'ün toprak etiği başlıklı yazısına, yazının Türkçe çevirisini yaparak dikkat çeker. Bu yazının başında Aldo Leopold, etik kavramını genel olarak irdeler ve etiğin öncelikle “bireyler arası ilişkiler”, ardından “birey ve toplum arasındaki ilişkiler” ile ilgilendiğini kaydeder. “İnsanın toprakla ve üzerinde yaşayan hayvanlarla ve bitkilerle olan ilişkilerini ele alan bir etik”ten ise şimdilerde bile söz edilemediğini vurgulayarak “toprakla olan ilişki hala tümüyle ekonomiktir” der (2005: 142). Etik kavramının iki boyutlu ve insan çıkarına hizmet eden çevre hakkı açısından kusurlu ve yetersiz bir yönelim olduğunu saptar. Aldo Leopold toprak etiğine dair ortaya attığı düşünceleriyle 1949 yılında iki büyük dünya savaşının hemen ardından yaşanan yeni kaotik süreçte, ekolojik tahribatı durdurmak için döneminde öncü ve devrimci bir bakış açısı üretmiş, oldukça etkin ve ufuk açıcı bir isim olarak sesini duyurmuştur.

Aldo Leopold'e göre toprak etiğinin dinamiklerini oluşturan belli başlı kavramlar vardır. Bu kavramlardan ilki “topluluk kavramı”dır. Topluluk olarak nitelendirdiği, “kara”, “su,” “bitki” ve “hayvan” gibi ekosistem öğelerini, toprağın boyutlarını geniş bir perspektif üzerinden yeniden düşünmemiz için vurgular. Bu ekosistem öğeleri, büyük yaşamsal zinciri oluşturur. Aldo Leopold, toprağın sınırlarını ekosistemin bütünü olarak görmemizi arzular. İşte etik kavramı bu noktada, toprağı oluşturan ekosistemin tüm öğelerinin “var olma hakkı”nın tümüyle olmasa da en azından kısmen, peşine düşer (2005: 143).

Aldo Leopold, “ekolojik bilinç” olarak öne sürdüğü ikinci kavramını, çiftçilerin tarım etkinliklerini tamamen kişisel çıkar ya da ekonomik imkanlardan ötürü sürdürmeleriyle ilişkilendirerek açıklar ve toprağı karşı insanın ancak eğitim yoluyla sorumlu hissettirilmesinin uygun olduğunu kaydeder (2005: 149). Ekosistemdeki bazı “biyotik topluluklar ekonomik değerden yoksun olabilir” (2005: 151) fakat “o topluluğun sağlıklı işleyebilmesi için gerekli” (2005: 153) dir. Bu nedenle, doğa koruma anlayışımızın ekonomi merkezli değil, çevre merkezli olması şarttır. Kapital odaklı yaklaşımlar, ekosistemin vazgeçilmez ve içkin değerlerine zarar verecektir.

“Toprak piramidi” olarak öne sürdüğü bir başka kavram da “ekoloji tarafından kullanılan biyolojik piramittir” (2005: 153). Aldo Leopold toprak piramidi kavramıyla toprağın üzerinde yaşayan canlıların besin zincirlerine göre bir açıklama yapar ve oldukça hareketli ve organik bir ilişki ağundan söz eder: “Toprağın üstünde bitki katmanı, bitkilerin üstünde böceklerin katmanı, böceklerin üstünde kuşlar ve kemirgenler katmanı vardır” (2005: 154). Toprak piramidini oluşturan her bir katmanın yaşamsal etkinliklerini ortaya koyan Aldo Leopold, toprak sözcüğüyle sadece üzerine bastığımız yer olarak düşündüğümüz bir imgeden söz etmediğini anlatmaya çalışır. Toprak, üzerindeki enfes sistematik sayesinde yaşam ve ölümün çarklarını döndüren son derece etkin bir yapıdır. Bu yaşamsal döngünün tek bir dişlisi zarar görürse domino taşı etkisiyle tüm katmanlar zarar görecektir ve var olma mücadeleleri evrimsel dönüşümden bağımsız olarak olumsuz etkilenecektir. Toprak piramidi,

enerjinin sürekli işlenerek, değişerek, dönüşerek ve devam ederek iletildiği bir düzenin adıdır. Aldo Leopold, bu noktada, toprak piramidine insan eliyle verilen zararların en aza indirilmesinin doğanın yenilenme gücünü artırdığını söyler (2005: 159).

Sonuç olarak doğanın insan türü tarafından ekonomik endişeler eşliğinde sömürülmesinin engellenmesi için Özdağ'ın deyimiyile "Leopold'cu düşünce" bir umuttur. Aldo Leopold, bu umudun mimari olarak yazısını önemli ekolojik iletiler vererek bitirir: "(...) toprağın uygun kullanımını yalnızca ekonomik bir sorun olarak görmekten vazgeçin. Her sorunu, ekonomik uygunluğun yanı sıra, etik ve estetik olarak doğruluğu açısından da inceleyin. Bir eylem biyotik topluluğun bütünlüğünü, dengesini ve güzelliğini koruduğunda doğru, aksi takdirde yanlış bir eylemdir" (2005: 164).

1.2. Toprak etiği ve Bacayı İndir Bacayı Kaldır

Bu yazıda, toprak etiğine göre "yanlış bir eylem" üzerinden kurgulanan bir hikâyeden, Türk edebiyatı tarihinde yirminci yüzyılda toplumsal sorunlara odaklanan öykü ve romanlarıyla öne çıkan Sadri Ertem (1898-1943)'in *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* (1933) adlı yapıtından söz edilecektir. Hikâyedeki ilerleyiş, yüksekliği alçaltılan bir fabrika bacası imgesi etrafında, temelde insan merkezci ekonomik yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıkan bir çevre katliamı ve geride kapitalist rantlar uğruna kandırılan bir köylü yığımları ile zehirlenen topraklar eşliğinde gerçekleşmektedir.

Oldukça verimli topraklarını çok yüksek fiyatlarla satılığa çıkarma gafletindeki köylü, fırsatçı bir ocak müdürü tarafından kandırılır. Köylü, kapitalist rant odakları tarafından kandırılırken din algısı üzerinden hassasiyet yaratılmaktadır. Köyün dini otoritelerinden biri, köylüyü, fabrikanın bacasının "yatırım başı ucundaki selvi" den (Ertem, 2014: 165). yüksek olmaması gerektiği konusunda uyarır. Bacanın boyu fırsatçı ocak müdürünün istediği şekilde artık çok rahat bir biçimde derhal alçaltılır, is ve duman havada dağılamaz. Bu nedenle, bütün zehir ve zifiriyle birlikte bu köyün etkin tarım yapılabilen verimli topraklarının üzerine yığılır. Verimli tarlalar is ve duman yüzünden bereketsizleşerek artık ürün vermez hale gelir. Ürün alamayan köylü fakirleşir ve mağdur duruma düşer. Rant için yürütölen bu plan, sorunsuz işler ve köylü çok az bir ücret karşılığında tarlalarını tek bir ele, fırsatçı ocak müdürüne istediği koşullarda teslim eder. En sonunda köylü için büyük kentlere göç etmek zorunda kalmaktan başka çare kalmamıştır. Köylü, köyünü terk ettikten sonra ise bacanın uzunluğu tekrar eski boyutuna çekilir. Fırsatçı ocak müdürü bu verimli köyden istediğini rahat bir şekilde alır ve bu kapitalist oyunu kazanır. Verimli olduğu için yüksek fiyatlar üzerinden satmayı planladıkları toprağı, köylülerin mülkiyetinden çıkarıp değersizleştirerek daha az maliyetle satın alır.

Tüm bu "yanlış eylem" sonrasında köy yani "toprak piramidi" zarar görmüştür. "Ekolojik bilinci" ve okuryazarlığı olmayan köylü, rant odakları karşısında "topluluk kavramı"na dair de bilgisiz olduğu için var olma mücadelesinde hem kendi hakkını hem de toprağının hakkını savunamamıştır. Doğayı koruyamadığı gibi köyünden de adeta kovulmuştur. Dolayısıyla kapitalist oyuna alet olmuş, ciddi sonuçlar içeren bir çevre felaketinin yaşanmasına neden olmuştur.

2. "Topluluk kavramı", "ekolojik bilinç kavramı" ve *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*

Bacayı İndir Bacayı Kaldır'ın kapitalist rant odağı, aç gözlü, doyumsuz ve kısa yoldan kar peşinde fırsatçı ocak müdürü, toprak etiğinin "topluluk kavramı" konusunda farkındalığı epey yüksek bir karakteri olarak belirir. Öyle ki köye otomobiliyle ilk kez gelen müdür, aniden bir köpek gürültüsüyle irkilir. Bu köpek, sıradan bir köpek değildir. Oldukça gürbüz ve sağlıklıdır. Bu nokta, müdürün

gözünden kaçmaz, çünkü müdür “hasta, yoksul köylerin cılız, tüyleri uyuzlaşmış, sesleri kısık köpekleri” (Ertem, 2014: 161) olduğunun farkındadır. Müdür, bu köydeki verimliliği, köpeği gözlemleyerek anında fark eder. Çünkü ekosistemi boyut, katman, öğelerine göre düşünmüş ve toprağı bir “topluluk” olarak geniş bir pencereden izlemiştir. Ekosistemdeki katmanların arasındaki yaşamsal bağın bilincindedir: Köpeği bu kadar sağlıklı ve gülbüz olan bir köy kim bilir ne kadar verimli topraklara sahiptir.

Köylüler ise dini hassasiyetleri gelişmiş fakat ekolojik bilinçleri gelişmemiş bir halk olarak verimli topraklarını ekonomik bir çıkar kapısına dönüştürmüş, yüksek paralara feda etmeyi tercih etmişlerdir.(Ertem, 2014: 163-166). Köyde yaşanan çevre faciası sonunda köyün etkin tarım yapılabilen arazilerinin yanında, ekonomik açıdan değeri olmayan salt yerleşim yeri olarak sahip oldukları yaşam alanları, yani evlerinin bulunduğu alanları da kapitalist hırsları uğruna zarar görmüş ve yaşanılmaz hale gelmiştir: “Toprak güzel rengini kaybetti. Soluk, ölüm duygusunu veren bir hal aldı” (Ertem,2014: 167). Çünkü ellerinden çıkarmak zorunda kaldıkları zarar görmüş toprak, tüm köyün ekosistemini etkilemiştir. Köylü, o kadar çaresizdir ki, toprağın kendini yeniden sağaltabileceğini bile düşünememiştir: “Günler öyle geçti, her geçen gün sanki köylülerin damarlarını açtı, kanlarını boşalttı, boşalttı...” (Ertem, 2014: 169 Ekonomik çıkmazdan kurtulmak ve sıradan bir yaşam alanına, en azından temiz bir havaya kavuşabilmek için düşük ücretler karşılığında toprağını tekrar elinden çıkarmıştır: “Maden ocakları müdürü bütün köylünün arazisini satın aldı. Köylüler heybelerini sırtlarına vurarak, tozlu yollardan uzaklaştılar” (Ertem, 2014: 169).

“Toprak piramidi kavramı” ve *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*

Bacayı İndir Bacayı Kaldır'daki toprak imgesi, *bacanın yüksekliğinin alçaltılıp zehrin toprağa yayılmasından önce “Aldo Leopold”ün “toprak piramidi kavramı”nın kusursuz işleyişine koşut olarak ele alınır.* Bitkilerin toprak piramidindeki konumları detaylı olarak anlatılır: “Otomobil, yabancıyı az zaman sonra gözün alabildiği kadar uzanan yemyeşil bir ot denizine çıkardı. Bu, denizin ortasında renk renk kor gibi koyu, yakıcı gelincikler, su üstünde yüzer gibi bu sonsuz denizde çalkalanıyordu” (Ertem, 2014: 162). Flora açısından zengin bir alandan söz edilmekte ve köy, “olgun tarlalar” (Ertem, 2014: 162) ve “güzel ve bereketli ova” (Ertem, 2014: 163) olarak nitelendirilmektedir. Güzel ve bereketli ovadaki otların, ağaçların, yaprakların, meyvelerin bolluğu, çimento kalıntıları arasından bile fıskıran dalların varlığıyla beraber doğada her şey yolunda ilerlemektedir, enerji akışı sorunsuzdur: “Her şey gülbüzdü, otlar gülbüzdü. Biraz ötedeki ağaçlar gülbüzdü, yapraklar gülbüzdü, yıkık duvarlardan taşan dalla, olgunlaşan meyvelerini tozlu yollara salıvermişti” (Ertem, 2014: 162). Toprak piramidindeki katmanlar arasındaki ilişki sağlıklıdır: “Buğulu erikler, güneşin altında kıpkızıl alevden bir yuvarlak gibi yanan narlar, kâh kütüklerinden, kâh bir çardağın üstünden dalgın dalgın vücutlarını salıveren iri taneli üzüm, sonra beyaz, tertemiz kiremitli evler, temiz elbiseli çocuklar” (Ertem, 2014: 162). Köyde sıra dışı bir verimlilik ve efsaneleşen toprak ana cömertliği hakimdir: “Lokman hekim ölüme çareyi burada buldu, kitaba yazdı. Neylemeli ki kitap suya düştü, eridi. Ölüme çare bulamadı ama, Lokmanın kitabının eriyen yaprakları buranın topraklarına karıştı. Onun için buraya ne eksek biter, çıplak ayakla basan hemen insan çıkar... Bire elli buğday buradan gayri nerede var (Ertem, 2014: 163). Topraktan sonra gelen bitki katmanı piramidin ikinci katmanıdır ve bu olağanüstü güzellikteki haliyle köyü, topluluk olarak düşünürsek binlerce tür böcek, kuş ve kemirgenin besin zincirinin devamlılığını sağlamaktadır Anlatıcının, köyün, toprak piramidinin ikinci katmanı olan bitki topluluğunun kusursuz işleyişini hikâyede çevre katliamından önce detaylıca anlatarak ekosistemdeki işlevini ortaya çıkarması dikkate değerdir.

Toprak piramidindeki yaşamsal döngüyü kırarak olan bacanın boyu kısaltıldıktan sonra is ve duman birinci katmana, toprağa yayılır. Yaşanan, ciddi bir doğa katliamıdır, savaşıa benzetilir: “Baca, boğucu gaz atan bir top namlusu oldu. Durmadan dinlenmeden bombardıman etti, hangi bombardıman bu kadar kanlı bu kadar uzun sürdü?” (Ertem, 2014: 167). Piramidin birinci katmanını ve dolayısıyla diğer katmanlarını da besin zincirinden koparan maddenin olumsuz etkileri anlatılır: “Yirmi dört saatte bir defa bile sönmiyen ocak, bir taraftan kükürt savuran, bir taraftan zaçyağı yağmuru serpen bir zehir denizi oldu. Eczahanelerde, Kimyahanelerde, saklanan zehirler burada bir dere gibi aktı. Bir yağmur gibi her yeri bastı. Rüzgâr bu ağır gazları bir kurşun gibi toprağa yaydı. Mermer üzerine dökülen kezzap onu nasıl param parça eder, didilmiş bir pamuk yığına haline koyarsa, topraklar da öylece harap oldu.” (Ertem, 2014: 167). Müdür, ekoloji her şeyin diğer her şeyle ilgili olduğunu bildiği için bu yolu seçmiştir. Çünkü köylüler de toprak piramidinin katmanlarından biridir ve toprağı ekonomik açıdan da kullandıkları için elbette ki bu felaketlerden etkileneceklerdir. Kendini yeniden sağaltabilen doğanın bu güzide parçasını en az maliyetle sorunsuz bir şekilde müdüre teslim edip köyü terk etmekten başka çareleri kalmayacaktır.

Toprak piramidinin yaşamsal ilişkiler ağıının diğer katmanlarından biri de hayvanlardır. Anlatıcı, yaşanan çevre krizinde hayvanların geldiği son noktanın vahametini vurgular: “Artık buradaki rüzgârlar Sam’dan başka bir şey değildi. Ovada ancak ölüm ekildi ve sefalet biçildi, şen sesli, dolgun vücutlu, gözleri parlak, sevimli zeki hayvanlar, yavaş yavaş ahmaklaştı. Öküzler zayıf, nesli tükenen bir akrep haline girdi Atlar kişnemeyi, koşmayı unuttular. Sarsak başlı, düşünceli bir acaip mahluk haline girdiler, sanki bir kaplumbağa... İki sene sonra uzaktan sesi, müdürün kulağının memesini bir diş gibi kapalı köpeğin tüyleri döküldü” (Ertem, 2014: 168).

Ve insan... Toprak, bitki, böcek ve hayvandan sonra toprak piramidinin diğer katmanı insan da bu kıyımdan elbette etkilenecektir: “İnsanlar da soldular. Sert kemiklerin üstünü, buruşuk bir deri kefenledi. Dudaklar kurumuş yosunlara benzedi. Yeşilimsi beyaz ölü rengi fersiz gözlerin etrafını kapladı. Kır yollarında cıvıldaşan insanlar bir hayal oldu. Artık köy halkı deyneklerle dayanarak, öksüre öksüre ve iki adımda durup dinlene dinlene dolaşabiliyordu. Tümünün ciğerlerini kurşun tozu kapladı. Atların üstüne elini dokundurmadan hopleyan eski süvari çavuşu şimdi yerinden kalkmak için koltuk değeğinin ve birkaç adamın yardımını bekliyor” (Ertem, 2014: 168).

Toprak piramidinin bütünüyle zarar gördüğünü tek tek katmanlar üzerinden anlatan ve katmanların aralarındaki bağın önemini detaylı bir şekilde ifade eden anlatıcı, toprağa bir topluluk olarak bakacaktır: “Bacanın etrafında köyler için artık düğün, balıkların konuşması, öküzlerin yumurtlaması gibi acayiplikler arasına girdi. Bir mucize olarak doğan çocuklar da yaşamadı” (Ertem, 2014: 169). Müdür, tüm bu yaşanan felaketler karşısında doğanın kendini yenileyeceğini bilmektedir, fakat köylü yaşam alanının elinden alınmasıyla kendi besin zinciri içinde var olmaya çalıştığından buna muktedir değildir.

Sonuç

Doğayı, insan merkezli yaklaşımların baskısından bağımsız olarak yeniden düşünmek ve hatırlamak yolunda edebiyatın gücü dikkate değerdir. Edebiyat araştırmalarında son yıllarda çevreci eleştiri, edebiyatın söz konusu gücünü ortaya çıkaran, doğa hakkını ve çevre etiğini önceleyen bir bakış açısı sunarak insan merkezli yıkıcı öğretileri ve yaklaşımları sorgulamayı amaçlayarak ekolojik krizin önüne geçilmesi noktasında yükselen bir sestir. Bu yazıda, toprak etiğinin ölçütlerine göre değerlendirilen *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*’da anlatıcı, toprak imgesini ele alırken insanla birlikte ekosistemi oluşturan

diğer yaşamsal bağ ve ilişkileri de ele almıştır. Aldo Leopold'ün toprak etiği kavramıyla öne sürdüğü çevre hakkını önceleyen, toprağı bir mülk olarak değil bir topluluk olarak gören alternatif algılama biçimine uygun bir toprak imgesi yaratmıştır. Toprağı insan merkezci yönelimlere koşut olarak sadece ekonomik yarar sağladığı için değerli gören hâkim anlayışı toprağı merkeze koyarak sorgulamıştır. Dahası, anlatıcı, doğada her şeyin diğer her şeyi etkilediğinin farkına varmış ve okura ekolojik uyarılarda bulunmuştur. *Bacayı İndir Bacayı Kaldır*, toprak etiğine göre toprak piramidinin sahibi değil, katmanlarından biri olması gereken insan türüne, toprağı, rant uğruna kapitalizme feda etmeye devam ederse besin zincirindeki yerinden de olacağı yolunda çevreci bir uyarı niteliğindedir.

Kaynakça

- Capra, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. Armağan, M. (Çev.). İstanbul: İnsan.
- DesJardins, J.R. (2006). *Çevre Etiği - Çevre Felsefesine Giriş*. Keleş, R. (Çev.). Ankara: İmge.
- Dönmez Ağin, B. (2012). "Ekoeleştirme ve Hayvan Çalışmaları: Avatar, Madagaskar 2: Afrika'ya Kaçış Filmlerinde Doğa ve Hayvan Temsilleri". Opperman, S. (2012). (Ed.). Ekoeleştirme Çevre ve Edebiyat. Ankara: Phoenix.
- Ertem, S. (2014). *Toplu Öyküler*. Erzurum: Salkımsöğüt.
- Glotfelty, C. & Fromm, H. (Ed.). (1996). *The Ecocriticism Reader Landmarks in Literary Ecology*.
- Gökalp Alpaslan, G. (2014). "Cengiz Aytmatov'un Dişi Kurdun Rüyalari, Elveda Gülsarı ve Ebedi Gelin: Dağlar Yıkıldığı Zaman Romanlarında Hayvan Zihni". TÜBAR. Cilt: XXXVI. Sayfa: 11-26.
- Kovel, J. (2005). *Doğanın Düşmanı Kapitalizmin Sonumu, Dünyanın Sonu mu?*. Kova, G. (Çev.). İstanbul: Metis.
- McNeill, W. H. (2008). *Dünya Tarihi*. Şenel, A. (Çev.). Ankara: İmge.
- Opperman, S. (2012). *Ekoeleştirme Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix.
- Özdağ, U. (2005). *Edebiyat ve Toprak Etiği Amerikan Doğa Yazınında Leopold'cu Düşünce*. Ankara: Ürün.
- Özdağ, U. (2014). *Çevreci Eleştiriyeye Giriş Doğa Kültür Edebiyat*. Ankara: Ürün.
- Ponting, C. (2008). *Dünyanın Yeşil Tarihi*. Başçı, A. (Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- Ünder, H. (1996). *Çevre Felsefesi*. İstanbul: Doruk.